

KOTOR

Kotorski medaljoni je knjiga sa osamdeset priča za koju autor, kotorski arhivista **Risto Kovijanić** (1895-1990) kaže: *Svaki medaljon je zaokrugljena cjelina; poređani jedan do drugoga daju sliku davno prohujalog društvenog života grada Kotora.*

Crnogorski istoričar i književnik Risto Kovijanić rođen je u Đurđevini, kod manastira Morača. Kao 17-godišnji đak dobrovoljac bori se u crnogorskoj vojsci u Balkanskom ratu (1912-1913). Za učešće u oslobodilačkim ratovima nosilac je Spomenice Balkanskih ratova 1912-1913. i Spomenice Prvog svjetskog rata 1914-1918. Bio je profesor srpskohrvatskog jezika i književnosti u Bratislavi (1927-1939). U Beogradu radi u Državnom arhivu (1939-1949). Kao antinacista, traži premještenje u Kotor, gdje je bio i direktor gimnazije (1940-1941). Ostaje zapamćen njegov rodoljubni govor na trgu u Kotoru (27. marta 1941), kada je izrekao: „Treba služiti časti i imenu... neka bude što biti ne može!“, a Kotorani su mu potom uglas odgovorili: „Tako već nikako!“. Član je Istorijskog društva Crne Gore od 1948. i član Udruženja književnika od 1967. Jedan je od osnivača Državnog arhiva u Kotoru, gdje je radio kao viši naučni saradnik. Proučavajući arhivsku građu, obradio je kulturni život starog Kotora od XIV do XVIII vijeka. Najpoznatiji radovi Rista Kovijanića su: *Vita Kotoranin – neimar Dečana, Pomeni crnogorskih plemena u kotorskim spomenicima od 14. do 16. vijeka, Kulturni život starog grada XIV – XVIII v. i Kotorski medaljoni*, prema kojima je napravljena predstava Gradskog pozorišta u Podgorici *Novela od ljubavi*. Njegov stvaralački opus obuhvata i 230 naučnih radova i 170 naučno-publicističkih članaka i priloga. Risto Kovijanić dobitnik je Trinaestojulske nagrade i Zlatne medalje Slovačke Akademije a između dva rata odlikovan je Ordenom Svetog Save, Jugoslovenskom krunom i Čehoslovačkim bijelim orlom.



Priču o Kotoru započinjemo upravo uvodnim slovom poštovanog naučnika i književnika iz knjige *Kotorski medaljoni*. Pisano je u proljeće 1979. pod bolnim utiskom razarajućeg zemljotresa tog 15. aprila. Odabrali smo, uz manja skraćivanja teksta koji se odnosi na sam obilazak grada razrušenim ulicama, autorovo obraćanje *Kotoru gradu-teškom ranjeniku*, ne samo zbog toga što je njegova knjiga nezaobilazno štivo za sve zaljubljenike Kotora, već zbog piščeve jedinstvene ode gradu kojemu je poklonio divljenje, ljubav i poštovanje što zrači iz svake napisane riječi kojom nas vodi kroz lavirinte prošlosti. Jer: *Retko da ima primera da je neko sa toliko strasti i pregalaštva proučavao istoriju svoga rodnog kraja ... (Prof. dr Kosta Milutinović, Eseji o starodrevnom Kotoru).*

KOTORU GRADU - TEŠKOM RANJENIKU

Naš starodrevni i staroslavni grade, slavljeniče i ranjeniče, okrunjen lovorovim, trnovim i zvjezdanim vijencem, preživio si nekolike ere ljudske civilizacije i mnoge istorijske epohe nemirnog Balkana, epohu feničansku, grčko-ilirsku, rimsku, vizantijsku zetsko-srpsku, mletačku, austrijsku. Doživio si epohu jugoslovensku. Nju će ljetopisac tvoje istorije prelomiti u dvije epohe: do trešnje 1979. i poslije trešnje. Tako je učinio u ljetopisac slavnog Dubrovnika sa godinom 1667, kad si i ti nastradao kao sada, gore nego 1537. i 1563. U ovu novu svoju epohu zakoračio si sav potresen u teško izranjavan. Potresen si iz temelja, a tvoji su

temelji pra-pradavni. Legenda ih vezuje za Argonaute, za Jasona i njegovu odvažnu družinu: Herkula i Tezeja, Poliksa i Kastora, Kefeja, Orfeja u druge, koji su Feničanima iz Kolhide preoteli zlatno runo. Njihovim imenima osimbolisana su sazvježđa nebeskoga svoda. Ti si miljenik njihov.

Istorija prihvata tvoje osnivanje negdje u VII ili VI vijeku prije nove ere, u vrijeme osnivanja grčkih pomorskih naselja duž naše obale Jadrana. Gradile su te mnoge epohe, izgrađivale i utvrđivale, od Dioklecijana do Justinijana, od Nemanje do pretposljednog bečkoga ćesara. Kroz sve te istorijske epohe, ti se se povjesni grade naš, prkoseći prirodnim stihijama i raznim neprijateljskim navalama, održao na nogama, s tabanima u moru, s glavam i ramenima uz Lovćen. Podmlađivao si se rujnim zorama lovcenskim, poljupcima Sunca i naklonim osmjesima zvjezdanoga neba, ljudskim pregnućima i svojom tradicijom. Danas nam izgledaš stravično, kao mitski Prometej okovan za kavkasku stijenu, rasključanog grudnog koša. Avaj, voljeni grade naš! Otrgni se snažni Prometeju, zakorači životno, vapiju zapretena ognjišta naša.

Rastao si, cvjetao si, stradao si. Zna za tebe istorija Evrope i širi krug svijeta, bezbrojne pomorske luke na kugli Zemlje. Znale su i onda kada si se zvao Acruvium i Decaderon. Od X stoljeća već imaš našu dušu i obličje naše, jugoslovensko. U poznijem srednjem vijeku bio si već slavan. Bio si tada čuvena balkansha vratnica za međunarodne veze, za duhovno i materijalno bogahenje i uzdizanje. Našem svijetu otvarao si svijet i prikazivao nas svijetu. Imao si već tada: gimnaziju, biblioteke, apoteke, bolnice, nahodište, ljekare i apotekare, učene nastavnike i rektore škole, koje si primao iz svijeta i davao ih svijetu; imao si učene sveštenike i biskupe, učene notare i pisce, domaće doktore društvenih nauka; imao brodogradilište i kovnicu novca. Imao si dugovremenu autonomiju gradsku, Kneza, Veliko i Malo vijeće, jedno vrijeme i samostalnu Republiku, na čelu s domaćim knezom i sudijama; svoj gradski Statut i ustaljene pravne običaje. Krasile su te velike palate sa izvajanim balkonima i balustradama, portalima i prozorima-biforama. Uljepšavali mnogi hramovi: monumentalna katedrala Sv. Tripuna, sa oblikom iz XI stoljeća, crkve Sv. Luke, Sv. Pavla, Sv. Marije, Sv. Ane, Sv. Klare i druge. Tvoje ime pronosila su dva velika manastira, franjevački i dominikanski, Sv. Franja, zadužbina Jelene Uroševe Anžujске, i manastir Sv. Nikole, zadužbina Nikole Buće, Kotoranina, proto-vestijara cara Dušana. Manastiri i crkve imali su knjige, ikone, freske, izvajane svetačke likove i reljefe; mnoge od njih radili su veliki majstori, italijanski i domaći, ili njihovi poznati učenici; imali su već tada dragocjeno bogatstvo umjetničkih izrađevina



srebrnih i srebrozlatnih. O tome naročito svjedoči bogata riznica Katedrale.

Dragocjene su i tvoje stare biblioteke, franjevačka u biskunska, tvoje staro umjetničko blago koje se čuva u Pomorskom muzeju; kao i veliko bogatstvo u starim notarskim knjigama gradske uprave (1326-1797.) Znameniti su kulturni spomenici tvoji, starodrevni grade naš, kulturna baština svijeta.

Proslavili su te tvoji pomorci još u srednjem vijeku, grčki i domaći slikari; proslaviše te graditelji, naročito fra Vita, graditelj Dečana; proslaviše kovači ubojnog i zaštitnog oružja, na čelu s Novakom kovačem, savremenikom Strahinjica, Obilića i Kraljevićem Markom, opjevanim u narodnoj poeziji. Čuveni su bili tvoji srednjovjekovni zlatari, koji su, kao i majstori drugih zanata, imali svoju esnafsku bratovštinu, pored stare organizacije mornara iz IX stoljeća. Obrad Desislavin rukovodio je radovima na izradi znamenitog srebrnog oltara u bazilici Sv. Nikole u Bariju, poklona kralja Milutina; Marin Adamović radio je svetačke likove na izvanrednoj srebrozlatnoj pali Katedrale; Andrija Izat kovao je kotorske perpere i groše, umjetnički izrađivao svetačke likove na crkvenim u kućnim posudama, na srebrozlatnim koricama knjiga (po porudžbini zetske vladarke Jelene Balšić, kćeri kneza Lazara); Trifun Palma radio je u Moskvi srebrne u zlatne posude za ruski dvor. Proslavili su te državnici, diplomati i finansijeri iz porodice Drago, Buća, Paskvalić, i drugih, naročito Nikola Buća, protovestijar, čiju slavu portugalski slavni pjesnik Didak Pir upoređuje sa slavom Aleksandra Velikog. I danas živi u narodu poslovica: „Car daje, a Buća ne da“. I Dušan se ponosio tvojom slavom; nazvao te svojim „ljubljenim, slavnim u stolnim gradom“. Sa tvojom slavnom proslošću upoznao se i pomenuti Didak Pir, znameniti pjesnik XVI vijeka. Živjeći u izgnanstvu, u Hercegovini, opjevao te u latinskim stihovima. Misleći na doba Nikole, Mihaila i Trifuna Buće, Tome Pavla Tomina Draga i graditelja Vite napisao je (1582): „Tada je Kotor stara dičila slava“.

Dičila te i poslije toga. U XVI vijeku slavili su te i proslavili domaći pjesnici-humanisti. Jedan od njih, Pima, bio je, s Dubrovčaninom Crijevićem, prvi jugoslovenski pjesnik ovjenčan lovorovim vijencem. Paskvalić, nazvan „šumskim Orfejom“ u „morskim Arionom“, naziva te „gradom čije se zasluge penju u zvijezde; opjevao je tvoje „vječno cvjetno vrijeme nad zvijezdo-sjajnim Lovćenom“. A Bona-Boliris, nazvan „zvijezdom domovine“, opjevao je u latinskim heksametrima tvoje osnivanje po legendi, negdje prije Homera i Lezioda, oko trideset vjekova do tvog sadašnjeg potresa; opjevao je tvoje vrelo Gurdić, „omiljeno mjesto nimfa“ i izvor Puč, oko kojega se „skupljaju djevojke vodonoše kao pčele oko ulišta“; opjevao je Lovćen i Pestingrad, „dva blizanca iznad grada, koji sežu čelom u zvijezde“; opjevao je Zaliv, koji je „jedan od najljepših u svijetu“; opjevao je Vrmac, „na kojemu žive muze“, boginje umjetničkih nadahnuha.

Gore uzdrhtaše, vode zamutiše, nebo zamagli. I tvoje se muze i nimfe razbježaše. I naša su srca zadrhtala, radosti se pomutile, veliki stradalniče naš. Vjerujemo u tvoju ispolinsku snagu. Otrgni se okovani Prometeju da se gore smire, da se izvori izbistre, u koje si se vjekovima podmlađivao, ogledao kao mitski Narcis, zaljubljen u svoju ljepotu. Svojom živodavnom zubljom zagrij naša zebna srca, razvedri naša zabrinuta čela i nebo nad nama; osvijetli ponovo naša napustena ognjišta.

Legendarni grade naš, nijedan grad u svijetu, valjda, nema toliko legendi o sebi kao ti. Svojim značenjem i ljepotom zadivljuju saznanje čovjeka. Od njih pet, tri su, iz tri velike epohe, o tvom postanku, tvome istorijskom podizanju, obnavljanju, padmlađivanju. Posljednja od njih i dvije ostale vezane su za tri znamenite ličnosti naše istorije srednjeg vijeka, iz doba tvoje obnove u najvećeg tvoga procvata, razmaha i uspona. Te tri ličnosti, Dušan, Miloš, i Marko, najviše su opjevane u našoj narodnoj poeziji. A sada počće da se pleće još jedna legenda o tebi, o tvom sadašnjem stradanju, nanesenom strahovitim udarom stihije. Zemlja te zamalo ne strese sa sebe; zamalo te more ne proguta. Stravično se zatrese zemlja nod tobom; stravično se zatresoše planinski gorostasi nad tobom; survaše se gromadne stijene niz njih, i zagrmješe stravično. Urav podiže prašinu i zamrači nebo nad tobom. Popucaše kamenite strane; zinuše pukotine Benovom i Rivom. Jarosni Pluton zagrmlje podzemljem; uzdrmaše se i razdrmaše tvoji vjekovni temelji; trgovima i ulicam zinuše pukotine ... A ti se, voljeni naš starče, jedna epohalna istoriju punog ljudskog života, održa na nogama.

More se usколеba stravično, razjapi čeljusti svoje; zaurlašе morske stihije. Posejdon pruži ruku Plutonu, vladar mora gospodaru nadzemnog svijeta (tako bi rekli Homer i Dante). Zakrklja podzemni kotao (tako bi rekao Njegoš). Digoše se morski valavi kao bregovi, zamućeni stravično. Bezdušno udariše u tebe, starče, u temelje tvoje; pregli da te povuku, ponesu i sahrane na morsko dno, kao starodrevni Risan u vremena ona prije pamtivijeka naše ovamošnje naseobine. Podlokaše tvoje temelje, izdrobiše tvoju obalu. Ispuca tvoja divna Riva, i našа srca za njom i za tvojom ljepotom. A ti se Nestoru našiih gradova, ljetopišće naše istorije, održa na nogama.

I nebo se obori na tebe, ljubimče Sunca, Mjeseca i zvijezda. Gromovi pregli da te zgrome, oblaci da te potope. Od gromova zadrhtaše planinski gorostasi, Lovćen, Pestingrad i raspukli Krstac. Zatresoše se i tvoji temelji iz temelja, kao nekad temelji legendarnog Vavilona i Kartage, porušenih davno i davno. Nebesa izvrnuše more na tebe, da te voda odnese. Riknuše izvori, vrela, potoci i rijeke; digoše te na sebe. Gurdić zaurlika grozom podzemlja. Pomamno je ključao i skakao u visinu. Nastade stravični dan i noć, kao sudnji dan potopa. Poduhvatiše se vode da te dignu na sebe, sliste sa zemlje, strovale u more. A ti se, teški ranjeniče, pobjedniče, kulturna baštino našа, održa na nogama — blago nama.

... Nigdje žive duše. Ni goluba na trgu ili gnijezdu; ni njihovog gugutanja i milovanja po krovovima. Ni laste pod strehom ili u letu sa ushitnom pjesmom suncu. Ni galeba na dimnjaku. Ni mačke pod „portunom“, izlomljenim i zasutim; i one iznevjeriše domaćа ognjišta svoja! Ne čuje se ni krik zlakobnog ćuka. Kob, tuga, bol. Teško nas mori ovaj muk i pustoš, naročito što se ne čuje vesela graja djece u razdraganoj ugri na ulici i trgu. O jадno našе razoreno življenje, kulturno i ljudsko!

... Nastradale su palate nekad čuvenih porodica: Buća, Drago, Bizanti, Pima, Beskuća, Grubonja, Lombardić ... U ovoj posljednjoj odsjedao je Njegoš. Nastradala je stara Biskupija, rezidencija biskupa Učelinija, prevodioca Danteove „Božanstvene komedije“. Nastradala stara Apoteka i stara Gimnazija,

nekadašnje „sjedište muza“, dom mladosti i ra.dosti, docnije žarište ideja i pregalaštva. I kuća u kojoj je Pjer Loti noćivao nastradala je. Ostao je unutrašnji kameni portal na kome je urezano: »Frustra nisi deus«. Taj natpis Loti je zabilježio u svom Dnevniku. Izranjavani su mnogi hramovi. Zastajali smo pred crkvom Sv. Luke, umjetničkom građevinom, vrlo privlačnom. Stoji čvrsto bez povrede, onako kako je sazidana 1395 god. za vladavine Vukanove. Plamičak naše nade razgorijeva se. Zastajali smo i pred monumentalnim spomenikom katedralom Sv. Tripuna, koja oličava Kotor i daje mu upečatljivi lik, poznat svijetu preko razglednica što ih razasliju i raznose milioni posjetilaca. Preživjela je razorni potres 1667, ali ne i njena dva zvonika. Postojano je preživjela i ovaj katastrofalni zemljotres, koji joj je nanio osjetne pukotine. Njena dva vitka zvonika, divno ukrasna, šibaju visoko u nebesko plavetnilo. Žižak naše nade rasplamsava se u buktnju, iako su zamukla njena zvona. Opet će se oko njih jatiti raspršala jata golubova.

... Obeskućeni, rasturamo se tamo-amo, tražeći potkrovlje. Snažne su ruke naših naroda, volja njihova i pregnuća njihova; moćna je savjest čovječanstva. Doći će moćni vidari i izvidati tvoje rane. Otvorićeš nam svoju Kapiju. Otvorićeš nam i svoja njedra da nas primiš u njih. Naše su želje neodoljive, naše nade neugasive, vjera nesalomiva.

Poslije zemljotresa u proljeće 1979. R. Kovijanić

O katastrofalnom zemljotresu 1979.god., ostala su potresna svjedočanstva u vidu filmskih dokumenata, fotografija, u brojnim hronikama i reportažama ali i poneki poetski i muzički zapis.

APRIL 1979. (Milan Kovačević)

Sedmu je uru još mogao čuti

Ali osmu već dugo nije

Sivi golub s' gradskoga sata

U tišini krilima vije.

Praskale stijene, prijetilo more,

Škripao kamen, brda u prašini,

Moj sivi golub, mjesto na satu,

Ulicom pustom luta u tišini.

ZNAM DA FALI ZVONO SATA

U LET SMJELI ŠTO TE NOSI

DA NADLETIŠ ZVONIK STARI
I ULICE GDJE JURISMO TE BOSI,

SVE PORTUNE I KANTUNE
DJE SE MLADI KRADOM LJUBE,
ZNAM DA ŽELIŠ MRVE 'LEBA
S MOJE RUKE, MOJ GOLUBE.

Sedam je ura, dosadna zima,
Po pustoj pjaci nema svijeta
Moj sivi golub, mjesto na satu,
Ulicom pustom uzalud šeta.

Mrve 'leba bacam pod satom
Po pustoj pjaci kiša lije
A u kantunu, u hrpi perja
Neka siva mačka drsko se smije.

KOTORSKOM RIVOM (Žarko Mališić)

1.

Kotor je zatvoren plavo nebo ne da,
vita besmtran gradom , sniva.

2.

Moj brod sad brodi, moj brod sad brodi,
čistim plavim, valima lakim.

3.

Sunce će iznova isteć našom rivom,
rivom kotorskom, u zaliv mali.

Refren:

Opet će maskenbali, opet će maskenbali

i vesela pjesma živa.

ŽELJA (Gracijela Čulić)

1.

Teku vode Karampane,
cvatu ruže i bosiljak,
galebovi opet lete
iznad naše luže.

Karampano !

Za svaku ulicu pjacu i portun,
ljubav nama živi u srcu.

2.

Za našu Pjacu od rive,
maškare što pamti,
pjesmu toplih noći
i noći serenade stare.

Maškarade!

Za svaku ulicu pjacu i portun,
ljubav nama živi u srcu.

3.

Oj Kotore, stari grade
i bedemi sivi
nek te ljubav i pjesma naša
ljepotom oživi.

Moj Kotore,

Za svaku ulicu pjacu i portun,
ljubav nama živi u srcu

Kotorske istorijske epohe i istaknute ličnosti

Iz *Kotorskih medaljona* profesora Rista Kovijanića, još nekoliko navoda. Nakon legendi o nastanku Kotora i epskih priča o grčkoj vili Alkimi, Obiliću, kovaču Novaku iz Kotora „koji je iskovao mač Marku Kraljeviću“, autor medaljona nas kratkim pregledom vodi kroz epohe:

- *predhomerskog doba*, kada se grad naziva Ka-taras (po vrelu) i grčke kolonizacije u VII-IV v. p.n.e.,

- *doba Ilira*, kada je tokom III v. p.n.e. Risan prestonica kraljice Teute,

- *doba Rimljana* (skoro šest i po vjekova) koji su Iliriju podijelili na tri provincije; jedna je dukljansko primorje sa Kotorom, koje se naziva Gornji Ilirik (Dalmacija- od Istre do Albanije i Kolubare u Srbiji). Pod Dioklecijanom (III v.) Kotor pripada Dalmaciji koja se graniči sa Prevalitanom. Ta granica (od Budve pa sjeverno) postala je 350.g. granica između Zapadnog i Istočnog Rimskog Carstva, odnosno Vizantije. Goti će porušiti Kotor početkom V vijeka a nakon propasti Zapadnog Rimskog Carstva (476) Boka sa Kotorom pripada Vizantiji.

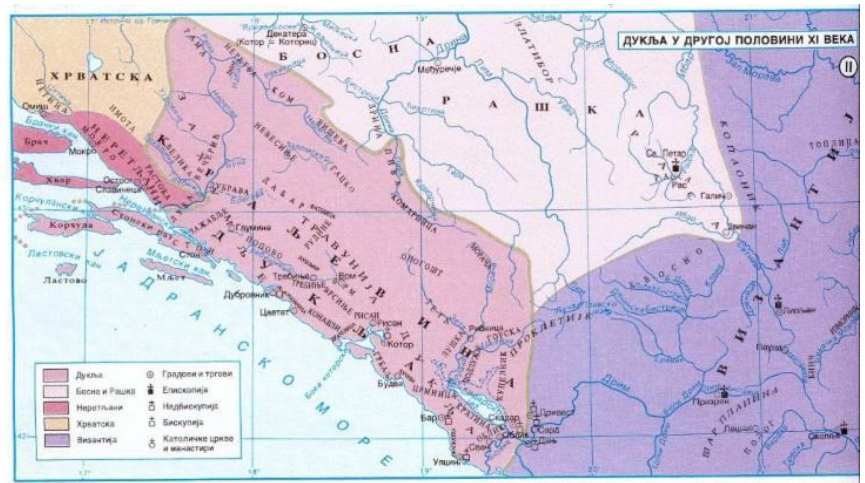


- *doba Vizantije* (oko 400 godina) kada car Justinijan (VI v.) utvrđuje Kotor koji postaje glavni grad Boke., a tokom VII i VIII v. u primorje Duklje se naseljavaju Sloveni.

O ovim važnim epohama, autor zaključuje: „Dviije velike epohe, rimska i vizantijska, odlikuju se zakonskim odredbama, nastojanjem za kulturni razvoj i kulturno uzdizanje u gradovima; postoje škole i zdravstvene ustanove; u bizantijsko doba škola se uglavnom povlači u manastire. Vizantija nije išla za prosvjećenjem Slovena. Prosvjeta im je dolazila s primanjem hrišćanstva.“

Slijedi pregled Kotora Slovenskog :

- *doba dukljansko-zetskih vladara* (od X v. do 1185.), od humskog kneza Mihaila i Časlava Klonimirovića kada Kotor pripada srpskoj državi. Zatim bivše Duklje koja se naziva Zetom od početka XI v. i legendarnog knez Vladimira (970-1016). Vojislav (1017-1050) dobija nezavisnost od Vizantije i pripaja Rašku, Bosnu i Hum. Kraljevi Mihailo Vojislavljević pa Bodin imaju dvor u Kotoru. Vizantija ponovo



vlada (1168-1180) a nekoliko godina (1181-1185) Kotor je nezavistan grad.

Grbalj u Duklji Vojisavljevića izvor: <http://www.grbalj.org/4.html>

- *doba Nemanjića* (1185-1371) započinje vladavinom Nemanje koji je utvrdio Kotor i tu podigao dvor, a nastavlja ga sin mu Vukan, pa unuk Đorđe. Kralj Milutin 1307 Kotoru dodaje Grbalj i Njeguše a car Dušan 1351. potvrđuje i proširuje posjede pod Kotorom: Lušticu, Krtole, Prevlaku i Pasiglav, što će potvrditi i car Uroš 1371.

- *prelazno doba* (1371-1391) : nakon raspada srpske države i najezde Turaka, Kotor priznaje kratko vlast ugarsko-hrvatskog kralja i Mletačke Republike (1378-1381) dok za vrijeme Tvrtka I (1385-1391) Kotor uživa punu gradsku autonomiju.

- *doba samostalnosti* (1391-1420) kada je Kotor republika sa knezom na čelu.

- *doba Mletačke vladavine* (1420-1797) za koje autor kaže: „Spasila ga je od razaranja, sačuvala mu kulturne spomenike, omogućila dalji razvoj kulturnog života. Ali nastojala je da ga odnaredi...”

Interesantno je zapažanje prof. Predraga Kovačevića koji o Mletačkom dobu pri kraju XVIII v. zaključuje: „Nove humane i racionalističke ideje XVIII v. koje su vladale u Evropi a koje su širili naši pomorci po svim mjestima Boke imale su takođe i svoj jaki uticaj. Mletačke vlasti sada postupaju mnogo obzirnije i one mijenjaju svoj režim u Boki. Venecija pomaže naš pomorski razvitak, štaviše, ona dodjeljuje razne sitne i veće povlastice našim ljudima i našim pojedinim mjestima. Ipak, ostaje neoboriva činjenica da u toku od blizu 400 godina Venecija nije u Boki sagradila ni jednu javnu školu, ni jednu bolnicu, ni jednu cestu i ni jednu privrednu ustanovu. Sve ono što su Bokelji postigli u pomorstvu i u opštem napretku, to je isključivo njihova zasluga i rezultat njihove sposobnosti na moru...”



- *drugo prelazno doba* (1797-1814) kada se smjenjuju vlasti Austrougarske (1797), Rusije (1806) i Francuske (1808-1813). Te 1813. je proglašeno ujedinjenje Boke sa Crnom Gorom, pod vladom mitropolita Petra I.
- *doba Austrijske vladavine* (1814-1918) koje autor opisuje načelom „*podijeli pa vladaj*“ .

Nakon ovog istorijskog prikaza raznih epoha, *Kotorski medaljoni* se nastavljaju nizom priča o važnim ličnostima i događajima. Navodimo neke u kontekstu naših *Priča o moru*.

17- TRIFUN BUĆA (+ prije 1352) Spada među najveće privrednike Kotora svih vremena i među najveće privrednike srednjovjekovne Srbije doba kralja Milutina, Dečanskog i Dušana... Trifun Buća biran je za sve najveće položaje svoga grada. U deset godina bio je triput sudija, član uprave. Bio je vrlo bogat...jedan od najjačih zakupaca na rudnim tržištima od Brskova do Novog Brda i Rudnika. Trgovao je mnogo srebrom i zlatom, olovom i bakrom, svakako i za račun kralja. Osnovao je trgovačka društva sa Kotoranima, Baranima, Dubrovčanima i Italijanima...

18 - NIKOLA BUĆA (+1354) Proslavljeni protovestijar cara Dušana, najslavniji Kotoranin srednjeg vijeka. Vrlo uticajan i moćan. I danas živi izreka: „*Car daje a Buća ne da*“. Nikola, brat mu Mihailo i stric im Trifun, visoko su uzdigli porodicu Buća... Nikola se proslavio na Velbuždu (1330) kao zapovjednik kotorskih oklopnika, zaštitnice mladog Dušana, kralja- suvladara u Zeti. On je učinio da Dušan ustupi Dubrovniku Pelješac sa Stonom. Dobio je dubrovačko građanstvo i plemstvo, posjed na Pelješcu, palatu u Dubrovniku. U njegovoj pratnji, Dušan je s caricom i sinom posjetio Dubrovnik (1350)... Samo u dva puta (1333-4), Nikola je kupio 350.000 funti bakra iz Brskova za 14.000 perpera mletačkih... Samo u tri puta je kupio 600.000 funti brskovskog bakra (oko 200.000 kg). Ako je konj prenosio 80 kg, onda je bilo potrebno 2.500 konja za prenos, odnosno 10 karavana po 250 konja...

24 - ROBOVI. Istorija zna: da su u XIII vijeku Dubrovnik i Kotor bili glavni trgovci roblja u našoj zemlji, docnije ušće Neretve. Glavni kupci su bili Mlečici, Apuljani i Sicilijanci... Početkom XV v. Dubrovnik je zabranio ovo „*sramotno trgovanje*“, propisao (1416) stroge kazne i visoku globu. I Kotor je zabranio prodaju robova...a Mletački senat zabranio je trgovinu slovenskim i arbanaškim robljem tek 1455.

Slijedi nekoliko priča o robinjama bogomilkama, Arapkinjama, zatim sluškinjama kotorske vlastele. Priče uglavnom slijede arhivske dokumente – ugovore, priznanice o dugovanjima, sudske sporove oko imovine, oko dugova itd. Tu je i priča o puno pominjanoj krčmarici Miloslavi „*koja gosti pomorce i zanatlije, kovače, kamenoresce, graditelje, zlatare, obučare, krojače, krznare, voskare, mlinare, ribare, mesre, nosače i mnoge druge prolaznike i namjernike*“

Medaljon br 30 otvara priču o bogatom *kulturnom životu Kotora* i njegovom razvoju tokom srednjeg vijeka o čemu, pored crkava i brojnih spomenika kulture, svjedoči jedna od najznačajnijih institucija- *Istorijski arhiv Kotor* sa obimnom i neprocjenjivo vrijednom dokumentacijom. O duhovnoj kulturi Kovijanić nam donosi podatke o *Gimnaziji* osnovanoj krajem XIII v. koja je sa dubrovačkom i zadarskom najstarija na ovim prostorima i koja će trajati tokom pet vjekova.

(U posebnoj knjizi R.Kovijanić i don Ivo Stjepčević detaljno opisuju „Kulturni život starog grada, od XIV do XVIII vijeka“)

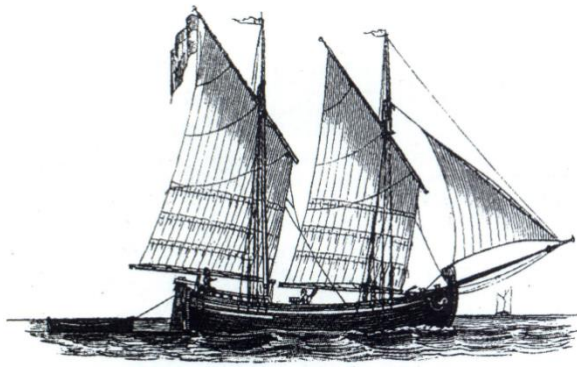
Izdvajamo još samo dva *medaljona* iz domena kulture i tri priče o pomorstvu.

37- VITA KOTORANIN – Nad vratima Visokih Dečana stoji uklesano : *Frad Vita, mali brat, protomajstor is Kotora, grada kraljeva, sazida ovuzi crkv... za 8 godišť i dospela je sasvim crkv v leto 1335.* To je sve što se za proteklih šest vjekova znalo o našem najznamenitijem graditelju srednjeg vijeka i najznamenitijem Kotoraninu svih vremena. Prezviter Vita Čučo, sin pokojnog Trifuna, bio je opat Bogorodične crkve nad mostom Gurdić, koja pripada maloj braći. Bio je staratelj manastira male braće na Gurdiću zadužbine Jelene Anžijske, žene kralja Uroša, djeda Stefana Dečanskog. Od avgusta 1326. do novembra 1327. godine Vita se pominje više puta. Tek poslije četiri godine, od avgusta 1331. pominje se u Kotoru svake godine (do 1337) po nekoliko puta. Njegovo odsustvo potpuno se poklapa sa zidanjem Dečana do krova, 1328-30....

62 – PALTAŠIĆI - Ovu kotorsku pučansku porodicu proćuo je Andrija Paltašić (oko 1450-1500), prvi Jugosloven štampar i jedan od prvih uopšte. Njegovo ime dobro je poznato našoj kulturnoj istoriji i evropskoj istoriji štamparstva. Tokom nepunih dvadeset godina, 1477-93, štampano je u Veneciji preko 40 knjiga, inkunabula, veoma rijetkih. Od klasićnih pisaca štampano je djela Cicerona, Vergilija, Tibula, Terencija, Juvenala itd. Na italijanskom štampano je bibliju, misal, časlovac i više crkvenih obrednih knjiga... Ugled i uticaj porodice najviše su podigli braća Nikola i Mihailo Paltašić. Oni spadaju među najjaće privrednike kotorske... Nijedna kotorska pućka porodica nije se toliko uzdigla kao njihova.

44 – PROTOMAJSTOR RADOBRAT, BRODOGRADITELJ ... najstarije brodogradilište, za koje se moće saznati iz saćuvanih savremenih izvora, nalazilo se na ušću rijeke Škurde, ispred zapadnog bastiona gradske tvrđave, u neposrednoj blizini današnje gradske kafane „Dojmi“. U doba kotorske republike i protomajstora Radobrata, to je bio Arsenal Kotorske opštine. U njemu su se izgraćivali jedrenjaci do 800 stara (48 tona) nosivosti. Pravljeni su od dobre hrastovine i po cijeni od preko 200 perpera. Veliki križnik (navis magna) dostizao je cijenu od 600 zlatnih dukata. ...U šestogodišnjem periodu, 1395-1400, saćuvanih spisa iz doba kotorske republike, pominju se dva brodograditelja, protomajstor Radobrat iz Perasta i Palin Franković...

45 - BRODOGRADITELJI... Poslije dolaska mletaćke vlasti (1420) kotorska brodogradnja znatno oživljava... Tridesetih godina stoljeća izgraćuju se veći jedrenjaci, tipa *barka* i *skabe*... tokom dvadeset godina, 1430-1450, radilo je tu oko 20 brodograditelja. Najviše se istiće Branko Radašinović iz Perasta. (slijede brojni detalji o ugovorenim brodogradnjama za kotorske vlasnike).



„Pjeleg“, Pomorski muzej Kotor



„Karaka“, Pomorski muzej Kotor

46 - JEDRENJACI ... u periodu 1326-37 pominje se samo 7 jedrenjaka. Najveći je nava „*Sv.Marko*“ Trifuna Buće...U kratkom periodu 1395-1400, pominje se 17 domaćih jedrenjaka: 11 barkozija, 2 marselijane, 1 nava, grip, diskrerija i skaba.... od 1419-21, pominju se 4 barka, 1 karaka, 1 koka. U periodu 1430-1450 pominje se 100 domaćih jedrenjaka – 60 barkozija, među kojima nekolike karake i koke, 23 barka, 3 nave, 3 križnika, 1 marselijana, 1 grip, 3 skabe i 3 copola.... pominju se 20 brodograditelja, i veliki broj pomoraca; ima oko 40 kapetana-suvlasnika. Samo u dvije godine, 1446. i 1450. pominje se 90 pomoraca, od kojih 30 kapetana. Svi imaju klasična slovenska imena.



Karavela – Pomorski muzej Kotor



Nava- Pomorski muzej Kotor

47 - ZAPOVJEDNICI RATNE GALIJE . Koterska ratna galija pominje se u drugoj polovini XIV vijeka. Zapovjednik je biran u Velikom i Malom vijeću iz redova najuticajnijih građana, ponajviše iz porodica Buća, Bizanti, Drago, Bolica i Paskvalić....

Obrada po Izvoru: R.Kovijanić Koterski medaljoni 1980.

Profesor Predrag Kovačević o ratnoj galiji Kotora piše da je nastala od vizantijskog ratnog broda *dromona* i vremenom se prilagođavala i usavršavala do XVIII v. kada je naslijedio veći i moćniji *galijun*. Dvije ratna galije se pominje u dokumentima iz 1155. (Mavro Orbini), kasnije za vrijeme Nemanjića a car Dušan 1346. „ *poziva Kotorane da spremu što više galija*“ pripremajući ratne planove sa Vizantijom. Galija je bila važan ratni brod opremljen jedrima, veslima i topovima, dug oko 50 m. širok oko 6 m, sa oko 200 članova posade. Na pramcu je bio usađen jak kljun sa 6 m. dugim gvozdanim šiljkom. Galija je imala 20-25 veslačkih klupa, sa po 3-5 veslača (galioti) na svakoj. Veslači su bili dijelom dobrovoljni , sa platom, i okovani kažnjenici (robovi, zločinci, zarobljenici).

Pod komandom Marina Bizantija 1475.god. kotorska galija spašava mletačku flotu blokiranu u rijeci Bojani od Turaka. Kod Lepanta 1571. zapovjednik Jeronim Bizanti hrabro gine sa svojom posadom.

Kotor, upravo u to vrijeme gubi na svom pomorskom i trgovačkom značaju, postaje odsječen unutar zidina, (*intra muros*). Naime, Kotor postaje bukvalno bez svojih saobraćajnih veza, opkoljen od Turaka: gubitkom Grblja, nestaje kopnena veza sa Budvom i Paštrovićima, dok turski brodovi ispred Risna i Herceg Novog predstavljaju stalnu opasnost slobodnijoj plovidbi i trgovini. Privredno je dakle Kotor postao vrlo siromašan, gubeći svoj značaj glavnog, centralnog sjedišta Boke.

Pomorsku privredu Kotora preuzeće, kao što smo mogli vidjeti iz dosadašnjih priča o moru, najbliži susjedi- Perast, Prčanj i Dobrota , koji će od XVI vijeka ne samo uspješno rasti nego će tokom XVII i XVIII vijeka uzdignuti pomorstvo Boke do zavidne slave i prosperiteta.

* * *